

kteřá uplynula od jejího založení. Bylo by si však přáti, aby Akademie měla program své práce (minim vřdy historické a nejmsem prvním, kdo se podobně ozývá), aby práci vyvolávala, neponechávajíc ji většinou více jednotlivci, tedy náhodě, aby z ní vycházela iniciativa i direktiva, aby nám byla Akademie tím, čím bývala, aspoň do jisté míry, svým časem Matice. *To by bylo v duchu Palackého...*

A v duchu Palackého by také bylo, aby úřady a místa vyskytující se v naší národní organizaci (v ústavech atd.), při kterých je možná vědecká práce, *vzdělácky* také byla dávána těm, kdo takové práce jsou schopni a skutečně pracují. Je toho tím více potřebí, čím více neblahé poměry, jež se dostavily ve stědním školství, zvláště u nás, stěžují vědeckou práci těm, kdo jsou k němu připoutáni... Programu Palackého, který tak horlivě se přičiňoval o vyhledávání nových pramenů dějin českých, by dále odpovídalo, by konečně byly uspořádány a katalogisovány četné sbírky rukopisů, jež máme v Praze...¹⁾ A co říci o mistodržitelském archivu, o jeho kryptách pod sv. Mikulášem a jeho úřadovnách, jež připomínají známá vězení Křivoklátská?...²⁾ A přece Palacký již r. 1828 a potom častěji upozornil na „archiv gubernia“ mezi těmi, v nichž bude třeba pracovatí pro české dějiny... Než dosi steskli! Nerad bych však, aby mi bylo neporozumně. Když přehlízíme celý program Palackého a vidíme, kolik z něho vykonal on sám, nemůže než probuditi se v nás cit účty a obdivu. Že se však později od jiných nestalo a ne-děje nic, to nikterak netvrdím a pokládal bych takové tvrzení za nespravedlivé. My často upadáme v přeceňování své práce, někdy pak i v nedoceňování... Do oně často citované předmluvy z r. 1867 položil Palacký naučení a napomenutí, vybrané pro národ český z jeho dějin: nepochati ve zdaru, aniž kdy malomyslněti ve protivěnství!³⁾

¹⁾ Něco lépe je, anebo lze se naditi, že bude, než bylo, když jsem se ozval v Athenaeum 1886. V Museem již tím, že má nové místnosti, v universitní knihovně, že se přistoupilo ke katalogisování rukopisů; a sice spočívá tu práce v povoláních rukou Josefa Truhláře. — Nepřístupnost kapitulu knihovny na Hradčanech neplyne níjak z neochoty. Odpovídalo by však zcela starším tradicím i potřebě, kdyby kapitula pro své tak vzácné poklady, jež chová ve své knihovně a ve svém archivu, ustanovila někoho, jenž by se jejich správě úplně věnoval.

²⁾ Tím, že něco akt odneseno do vlhkých místnosti v Klementině, mnoho se nepomohlo. Pro budoucnost jsou tu plány, ale pro budoucnost dalekou a ne zcela jistou.

³⁾ Nechtěl jsem podat ani přehled vesikere historické práce od smrti Palackého, ani kritiku těch jednotlivých prací, kterých se dotýkám výslovně; pokusil jsem se jen naznačiti jejich poměr k Palackého programu práce historické.

František Palacký.*)

Pro dobu našich dějin, která se počíná v posledních desíletích předešlého století, máme krásné slovo: *probuzení*... Do řady buditelův a vychovatelů národa českého patří *František Palacký*; jest mezi nimi poslední a největší. Není to již doba probouzení, je to probuzení, kterému náleží svou nejpnější činností, jež jest zároveň prostřední dobou jeho života. Palacký spojuje dále dobu života nepolitického s probuzením k životu politickému, jež nastalo rokem 1848.

Palacký je náš nejznamenitější historik, je muž vědy. Než Palacký je více než historik, více než muž vědy.

Palacký jest muž všestranné práce, jest organizátor práce, jest muž programův. Pro život národní dal nám program tak bohatý, že ani dnes nepozbývá platnosti, sto let po narození jeho, a bude neb měl by platit i pro budoucnost. Nebyl by to však program dobrý, kdyby nepřipouštěl rozšíření podle potřeb času. Pro celý život národní dal nám Palacký program, potřeb času. Pro celý život národní dal nám Palacký program, pro politický formuloval problémy, o kterých nevíme, kdy a zdali kdy budou rozřešeny tak, jak by si byl přál on sám. Tolik však víme: k jejich rozřešení (a lze je řešiti rozličným způsobem) bude vřdy třeba nespouštěti se toho, co jest jádrem programu Palackého, jeho vlastním a nejvlastnějším programem.

*) ČČH. IV. (1898), 211—279. — Dne 13. června t. r. měl jsem přednášku ve velké aule universitní. To, co zde předkládám čtenáři, je tato přednáška, jak bych ji byl přednesl, kdyby byl stačil čas (ovšem bez poznámek). Skutečně v té obsádnosti (ač ani to ne docela) mohla být přednesena jen první část, o *mládí* Palackého. Přednášku jsem měl ku přání mládeže akademické a hlavně pro ni... Tím se vysvětluje forma toho, co zde čtenáři předkládám. Ovšem někdy něco, co své místo mělo jen ve skutečné přednášce, zde se neopakuje. — Užiti jsem mohl také pramenův a pomůcek čhystaných a připravovaných mezi tím, co jsem následující psal, zejména Palackého Denníku a většího pojednání v Památníku Společnosti nauk, Matice a Akademie; částečně ovšem jen v poznámkách. — Také počítá mezi tím vycházející řada feuilletonů o Frant. Palackém v časopisu *Politik*, začínaje od č. 140 ze dne 22. května, od *Jos. Pečárka*, na které někdy od-kazují.

I.

Palacký náleží všem větvím národa českého. Narozen na Moravě, chodil do škol na Slovensku, působil a pracoval v Čechách. Jsa rodem Moravan, byl národem Cech. Ale i Slovensko mělo podíl na něm. A snad nám Palackého dalo více Slovensko než Morava.

Své krásné „rodem Moravan, národem Čech“ napsal dne 8. března 1848 v předmluvě k prvnímu svazku svých Dějin. Tyto Dějiny nazval Palacký *Dějinnými národů Českého v Čechách i v Moravě*. Neomlouvá v předmluvě (na onom již dotčeném místě), že tak učinil, že totiž zahrnul do dějin „národu Českého“ také Moravu; jestliže se tu přece omlouvá, je to proto, že nevypravuje o Moravě dosti mnoho. A tu naráží Palacký na jakousi nepřiznání některých vlastních krajanův, která by mu na Moravě při jeho badání historikem byla vadila a překážela. „Ale pohřích (tak napsal) jsou aneb byli také muži, dle kterýchžto smyslu vlastnictví moravskému (zvláštním vlastnictví moravskému) lze proti tomu dnes vysloviti přání, aby potrvalo, pokud záleží v důležitém oceňování těch zvláštností, kterými je Morava proti Čechám původnější a, můžeme říci, slovanštější, těch zvláštností, které dnes i my v Čechách náležitě oceňujeme.“

Palacký náležel všem třem větvím národa českého... Než po ztrátě Slovenska lze ještě mluvit o troji větvi? Pravím: po ztrátě Slovenska... Jubilejní slavnosti posledních let nám tuto ztrátu bolestně připomínají, slavnost Kollárova, Satařikova a nyní také Palackého... Než mně se zdá, že se již velikost té ztráty mezi námi dosti necítí... Palacký byl zastance Ite-rární jednoty (odvážil se r. 1848 i na smělou myšlenku jednoty politické) jak celého národa českého, tak zejména větve slovenské. On předvídal, co by ta ztráta znamenala, co by znamenala pro Slovensko samo. Ale co znamená také pro nás? ¹⁾

Palacký se narodil v severovýchodním koutě Moravy, kde ode dávna se stýkají obě národnosti (slovenská a německá)

¹⁾ To pověděl již r. 1843 *Leu Thum* ve svém spise *Die Stellung der Slowaken*, kde čteme na str. 18: „Noch ist hoffentlich Prag wohl geeignet, wie sonst, vornehmlich für die geistigen Bedürfnisse des ganzen Stammes Sorge zu tragen: aber frische Lebenskraft muss ihm bis von den Karpathen her zufließen... Wir bedürfen der Slowaken so gut als sie unser...“ Podobně na str. 60: „Ein Volk, das durch eine Sprache und Literatur verbunden ist... ist ein organisches Ganze... und kein Theil desselben kann daher unberührt bleiben von den Leiden eines andern Theiles. So ist es, wenn gleich viele unserer Landsleute (t. Cechy) sich dessen noch nicht bewusst sind.“

a rozdílné víry. Je to ten kraj, kam přijati již v 2. polovici 15. století z Braniborska vystěhovali Valdenští, kraj, kde Jednota bratrská od svých počátků měla hojně přivrženců, kde působil Komenský, než opustil svou rodnou Moravu navzdý, odkud vyšli (v 20tých letech 18. století) spoluzakladatelé Herrnhutu, utíkající před útliskem náboženským, jenž se byl počal tenkrát, kdy mladý Komenský byl učitelem a správceem sboru Fulneckého, a skončil nemnoho let před tím, než se narodil Palacký. Palacký pocházel z rodiny někdy bratrské, jež po vyhlášení tolerančního patentu císaře Josefa (1781), bratři neznajíceho, přihlásila se k vyznání anglikánskému, z otce, jenž r. 1784 — sám mladík 16letý — v mladém sboru protestantském se stal jeho prvním učitelem školským. V hodslavické škole narozen František Palacký r. 1798, v 17. roce mládě svobody náboženské, kdy ještě lidé nestarší vzpomínali (dospívající Palacký potom od nich o tom slyšal), jak se dříve scházivali jako bratři, ale v úkrytu lesním neb po domech v noci... Než útlisk mívá také svou moc paedagogickou, zvláště útlisk náboženský, spíše než útlisk sociální a politický. A proto také konec útlisku a počátek svobody nejdnou (dokladův k tomu v dějinách náboženských plno) přináší ztrátu nebo oslabení těch vlastností a předností, které vypěstovala persekuce... U nás vlastnictví v první polovici tohoto století mělo do sebe cosi náboženství podobného, a proto zdá se, že za pokrok, jenž nastal v druhé polovici jeho, takovou obět přinesli jsme i my, naše národní společenost. Cech a Slovan vůbec, napsal Palacký r. 1845, umi mnohem lépe chovati se v neštěstí nežli v štěstí... „Nouze spasení“ — to jest starobratrský výraz; u nás na počátku znovuzrození národního to byl zápas o bytí; my jsme chtěli zůstatí, nechtějice dále hynouti. Dnes chceme již více. Neběží jen o pouhé bytí, nýbrž o plnost jeho. *A to jest právě program Palackého: plnost bytu národního*. Ze zápasu o pouhé bytí přešli jsme do konkurence mezinárodní. Palacký sám měl ještě ony vlastnosti starovlastenecké a měl také již ty vlastnosti, kterých třeba pro tuto konkurenci. On nám dal program a dal nám také vzor, vzor své osobnosti.

„Kudy běží cesta (čteme v životopise Palackého, dnes 50 let starém), ¹⁾ jenž z hodslavické skrytosti vede k poeunropské slávě? Srdce se vám odpovědí rozraduje, když uslyšíte, že se to nestává ani zděděným bohatstvím, ani náhodnou urozeností, nýbrž darem od Boha milostivě uděleným a neoblomnou vůlí lidskou krásně vypěstěným...“

¹⁾ Že Čejka je spisovatelem krátkého životopisu v N. Pražském kalen-dáři na r. 1848, patrně z dopisu Klunčáková Palackému.

Vysvětliti osobnost Palackého z minulosti i z přítomnosti, z minulosti toho kraje, kde se narodil, a té rodiny, ze které pocházel, z přítomnosti, z té doby, které náleží mládí jeho, doba učení a vychování, to bude úlohou budoucího životopisu jeho, kterému vedle autobiografie také denník a jiné zápisky Palackého a korespondence z těch let zachovávala poskytnou nových pramenů. S tradicemi z minulosti pochodícími, z minulosti bratrské, nepochybně nějak souvisí to, co bych nazval puritánstvím¹⁾ v osobnosti Palackého, a co se pak vračí (vímé však, které vlivy u ní rozhodly) v ušlechtilé osobnosti dcery jeho, Marie Palacké-Riegrové, jak nám ji tak krásně vyjádřila vnučka Palackého, Marie Riegrová-Cervinková. A ony tradice sesílány byly u Františka Palackého vychováním skrze otce Jiřího, jehož obraz známe již z autobiografie a poznáme ještě lépe z korespondence.²⁾ Svědčí o synovské pietě, že Palacký tyto dopisy, jež nepřestávají ani v té době, kdy odrostl kázni otcovské a škole, když opustil Uhry a odešel do Prahy, zachoval úplně, takže je nyní nacházíme v jeho pozůstatosti. Ve všem, co dotýkalo lidské mravnosti, býval nad míru přísným, napsal o otci syn. A že jeho otcovská kázň byla přísná v každé věci, a že z té kázně nepropuštěl syna, ani když syn dlel v Uhrách ve školách, patrně z listu poslaného do Prešpurku r. 1814 od otce nespokojeného s tím, že syn peníze, potřebné na jiné věci, vynakládal na knihy: "... kromě toho, Pelclovu také mohls nechat, až bys penězi zásoben byl..." Ale hned následuje také mravné naučení: "*Mnoho vědět, ušecho ještě na tom nezáleží*. Ušluj při potřebné znalosti, abys tichý, nábožný a k lidem přívětivý byl. V písmě čteme, že známost nadýma. A jindy (již 1812), jáko by tušil, že syn jednou bude učitelem a vůdcem jiných: "Ze jsi v konviktu služebníkem, tomu jsem raději, než kdybys tam pánem byl, nebo kdo se posluhuje a poslouchat nenaučí a sám toho nezkusí, ten ani poroučet ani panovat umět nebude". I když r. 1818 vydáním "Počátkův českého básnictví" se počínala mladá sláva synova, jehož samého, jak se potom v autobiografii přiznal, "chvála i dobré účinky toho spisu v Čechách nemalo blážíly", ozvala se kritika otcova: "Mně by se nejvíce líbilo, kdybys ty staré pravdy, které v bibli máme neb i v jinší historické knize, tak snažně se učil v nových příkladech před-

¹⁾ Velmi patrně vystupuje toto puritánství ve výčitkách, ve kterých vytyká Palacký Čechům a Slovům vůbec jejich vady. Najdeme je, kde bychom hned neočekávali, v přednášce z r. 1845 o staročeském místopise, zvláště krajně poměněných (Radost I. 144).

²⁾ V. J. Nováček, Jiří Palacký, otec Františka Palackého. Časopis Č. Musea 1898.

našeti a lidem jako by obnovovati a tak v užitém umění vzdělávati, ale litery, slova aneb slabiky měřiti a čítati, to se mně velice tídná věc býti zdá". A tak i mnohem později, kdy sláva synova také otce blážíla,¹⁾ kdy čítal od něho řízený Musejník, nezamlcel (v dopise z r. 1829) svých rad, co se týče slohu synova, který sice celkem chválil ("ačkoli i ty bysi mohl o něco méně z novoty přimíšovati"), a tím méně pak hany jiných, kteří podle něho, užívajíce nad míru slov zdobných, psali těnťavě, dětinsky, ochlemtsně. "Není v nich ducha Comeniova, není v nich řeči Kramertovy".

Léta od 1809—1819, od svého 11. do svého 20. roku, Palacký ztrávil v Uhrách, v Trenčíně na nižší škole latinské, v Prešpurku na vyšší, na lyceum.²⁾ Tak nízko přece toto lyceum nestálo, jak potom Jan Kollár vyhléhl, vzpomínaje ve svých Pamětech na léta v Prešpurku ztravená. Příznivější je soud Palackého samého. Ale Palacký se učil nejen od učitelů, nýbrž také od spolužáků a přátel, učil se i mimo školu, a především — vzdělával se sám, samostatně.³⁾

Sebevychování charakterisuje Palackého již jako chlapce a jako jinoha, sebevychování a práce. Program Palackého byl program práce, vynikající jeho vlastností — pracovitostí od let chlapčeských až do konce života.

Když ještě doma chodil do školy otcovy, přečetl celou bibli, v Trenčíně, kde "mimo latinu na vše jiné zapomínáno", učil se doma řečtině a franciště, v Prešpurku ve škole i mimo školu se učil "všem téměř jazykům moderním" až i portugalskému, slovanským pomoci spolužáků. A vedle toho všeho našel se čas i k hudbě, k "varhánování a klavírování".... Ale neběží tak o určité předměty jako o tuto samostatnou práci vůbec, o toto aktivní učení vedle passivního školského.

Lyceum Prešpurské nahradilo Palackému universitu, a on si ji nahrazoval sám. Ostátek některá tehdejší universita rakouská by mu byla sotva tolik prospěla, universita cizozemská, německá (Kollár a Šafařík, kteří studovali v Jeně, byli příslušníci koruny Uberské) byla mu zabráněna... Než přespurní učitelé Palackého studovali na universitách německých, a universita Jenská dotkla se Palackého také prostřednictvím.

¹⁾ V dopise v lednu 1831 Jiří Palacký praví, že píše Františkově "jako synu a jako příteli".

²⁾ Jar. Vítěk, O škole trenčinské a prešpurské (Památník). — O Prešpurku té doby Jos. Peškař v Politik č. 149.

³⁾ Palacký jako historik nazýval se rád autodidaktem. A to také z největší části byl. A byl to v značné míře vůbec. Z toho však neplyne, že šel ve všem svým zvláštními cestami. Při vši rozdílnosti obou, vychování a sebevychování Kollárovo a Palackého mají do sebe dosti mnoho podobného.

dvou přátel mládeži jeho, Šafaříka i Benediktiho. Jsou to přátelé, od nichž Palacký, již tehdy tak samostatný, přece také mnoho přijal.¹⁾ Se Šafaříkem, o tři léta starším, jej spojilo přátelství podobný vřelý ton, jako se ozývá všude v jeho stycích se Šafaříkem... Tento poslední přítel Palackého jest — značně mladší věkem — Havlíček... Školská léta 20letého Palackého skončila se r. 1818, ale, vyšed ze školy, nepřestával se vzdělávat knihami a také „ve škole života“.

Škola života se byla počala Palackému, jak často bývá u chudého studenta, velmi záhy, již za jeho školských let. Uče se, pro výživu učil jiné. R. 1815 píše otei: „Paedagogie má mně málo času pozůstává; od osmé hodiny ranní až do šesté večerní ustavičně zaneprázdněný jsem; učít pak se nemohu, ani čísti, leč v noci...“ Školou života se mu stala zvláště léta, která po vystoupení z lycea Prešpurského ztrávil ještě v Uhrách jako soukromý učitel a vychovatel. Čím mu byli přátelé Benediktí a Šafařík, tím a daleko více se mu stala v této době značně starší věkem, duchaplná, úspěšná Palackého byla ta léta zároveň školou společenského mravu, školou tak výbornou, že, jak se zdá, potom v Praze nad své vrstevníky v literárním světě nannozé daleko vynikal.²⁾ Puri-tátnství Palackého se s dobrým mravem (a doba ona na formu společenskou více dávala než naše) dobře snášelo... Když r. 1823 odcházel do Prahy, mohl mu Kollár právem říci (v dopise z toho roku): „Vy jste muž na vlastních nohách stojící!“ A s jiné strany charakterisují mladého Palackého slova Šafaříkova v dopise z r. 1818 Jungmannovi: „Já, co jsem Palackého poznal, nový život sem žíti začal.“ — Ty vlastnosti, které Palacký u jiných — byli to jeho vychovanci — pohřešoval, ty nejvíce cenil a ty měl on sám: pevnou vůli, stálost, energii.³⁾ Co očekával otec od sloužení jiným a poslouchání jiných, za jakou byla u něho již v chlapectví, vychování nemůže dáti, která patřívá k těm darům, jež bývají člověku „s hůry dány“.

¹⁾ Jos. Pekař v Politik č. 149—150. — R. 1825 Palacký do svého deníku napsal výbornou charakteristiku Šafaříka: Ze všeho vidím, že Šafařík nejen velkého rozumu a důvtipu, ale hlubokých a outlých citů jest.

²⁾ Jos. Pekař v Politik č. 150.

³⁾ V Praze společenskému životu Palacký věnoval v prvních letech, jak nás poučuje „Kazdodenníček“, mnoho času, více, než bychom očekávali. Do deníku 1819 o nich napsal: Všecko dobré působení a pohnutí v nich, kteréž se výmluvností mé podati, jest jen okamžité; pevné vůle, stálosti a energie zhola nic nemají.

Kde s hůry není genius dán, praví Palacký o dějepiscích doby Karla IV., tam i neúsilovnější práce lidská ho nemůže vyvinouti. To platí, tuším, netoliko o intelektu, nýbrž také o genu mravním, o povaze. Palackému v obojí přímě bylo hojně s hůry dáno. Tradice a vychování jsou přece jen jeden faktor; čím mocnější osobnost, tím větší podíl na ní mívá to, co nevyštkne náš rozbor, co v člověku nedovedeme vyslovovat až k prvním pramenům.

A podobný jest také poměr velkých mužů k jejich vlastní době; jsou jejím produktem i faktorem, idou s ní a předbíhají ji, vyrůstají z přitomnosti a připravují budoucnost.

Palackého doba jeho, osvěta 18. století,¹⁾ kterému podle roku narození ještě náleží, dotkla se velmi brzy — když totiž v devítiletých (1807), aby se učil němčině, dan byl do Kunwaldu — a to ve škole vesnické a zvláště ve škole zámecké, kterou na způsob ústavu Salzmannova, jehož spisy také u nás čítány a překládány, založila a na které sama vyučovala hraběnka Truchsesová, rozená Harrachová. Vládl tu, jak Palacký praví, „svobodný duch“, učilo se mimo jiné také počátkům všeobecných dějin, anthropologii, fysice. Ohrdn začínaje můžeme v hlavních rysech, které podávají autobiografie a deník, Palackého duševní vývoj stopovati až do té doby, kdy se u něho dostavil ustálený a také zde samostatnou prací docílený názor světový, který u něho zároveň byl přechodem od víry k filosofii, ale také návratem k víře. Ve víře prvním vychováním jednoho ze svých učitelů, zámeckého kaplana; proto, aby se nestal katolíkem, chlapce otec, horlivý protestant, vzal domů. V Trenčíně působením jiných — Palacký je nazývá „krutými horlivci“ — a čtením knih stal se horlivcem sám, ovšem protestantským; horlivost jeho — Palacký sám mluví o fanatismu náboženském — v lákavém světle mu ukazovala povolání missionáře mezi pohany. Potom v Prešpurku dostavil se u něho zájem pro rozličné obory lidského vědění a umění, dostavily se však také (bylo to na sklonku let školských 1816 až 1818) otázky nejhlubší a nejtěžší, otázky týkající se „nejdůležitějších pravd člověčenství“. Než s otázkami

¹⁾ Jakou váhu Palacký sám přikládal osvěte 18. století, patrně z toho, co ještě r. 1865 napsal (Idea státu Rakouského, Radh. III. 165): „Pravda, že lidé všichni, bez rozdílu plemen, vyznání a stavů, jsou synové jednoho otce na nebesích, jest jedna z nejušlechtlejších známek a stránek nauky křesťanské.“ Utrpěla sice potom nedlouho zatemnění u valné části křesťanstva, nezánikla však, udržovala se přece i pomoci sekt kacířských (patrně míněna tu také Jednota bratrská), až jí posléze filosofie francouzská 18. století... dopomohla k vítězství.

nepřicházely hned odpovědi . . . To byla vlastní krize v životě Palackého,¹⁾ to byl onen „daemon“, jenž jim zatřásl, daemon skepse metafyzické i náboženské. Palacký musil, jak sám pěkně praví, „celou soustavu svého vědomí sobě znova založit a vystavít“. Clověk, jaký je sám, takovou si zvolil filosofii; Palacký znal francouzský materialismus, ale zvolil si filosofii Kantovu, než tak, že si při tom zbudoval filosofii vlastní, která se s vírou, nějaký čas ořtesenou sice, ale ne vyvrácenou, snažela. Divější fanatismus let chlapeckých se již nevrátil nikdy, ale víra katechismu to také již nebyla. . .²⁾ Palacký ze všech věr křesťanskou, t. j. učení Kristovo, cenil nejvíce, protestantství, ve kterém se zrodil, již proto nalezely jeho sympatie,³⁾ na katolické pohlízel s objektivností filosofa a historika, o něm se vyjadřoval se šetrnosti, kterou vyžadovalo také jeho vlastenectví.⁴⁾ Palacký pokládal náboženství za věc osobní;⁵⁾ jeho náboženství mělo do sebe málo dogmatického. Ten smysl, tuším, má jeho známá chvála staré jednoty bratrské. . .⁶⁾ Byla to víra předků jeho; to, co jini v minulosti jednotě vytýkali, že v její dogmatice bylo cosi nepevného, právě to Palacký na ni cenil; co cenil na ní nejvíce, byly její ostatní stránky, kterými se Jednota přibližuje mnohým filantropickým snahám novověkým. Palackému *jeho víra a jeho filosofie* ukazovaly k jednomu cíli touhou po „království božím“ a touhou po „nekonečném“.⁷⁾ Vlastně byly jemu víra a filosofie dvojí stránkou téže věci.

¹⁾ Palacký ještě po letech vzpomíná na tento svůj duševní boj „mezi rozumem a autoritou, mezi vědomím, věrou a pochybností“, kterému zádný samostatný myslitel nenmá, a kterým u něho vědomí a víra došly svého míru (Několik slov o náboženství 1873).

²⁾ Po půl noci na den 1. ledna 1820 napsal Palacký do svého denníku „Rozjímání o nynějším stavu mém“. V něm jest obsaženo jakési vyznání víry, jež se počíná: V náboženství nabyt sem opravdového, jak jsem sobě svědom, a trvalého přesvědčení. Já věřím, že jest jakási Srolovaná Mocnost, stvořivší světa veškerost, řídící a opatřující všecko bytí, bítí i nadost, ostudem mým. . . Zjevení nechei se dotýkati; věřím, že Kristus zvláštní mocí Božskou byl obdaren, ale do motanůh dogmatikých nevpustim se více. — Nesmrtnost mi jistá jest; o jejím způsobu nebudu mndrovati.

³⁾ Podobně asi jako Sataříkovy. Když si r. 1832 přál opustit Nový Sad, psal Palackému o pomoc podotýkáje, že na profesuru jako protestant nemá naděje; než při vši své filosofické volnosti že přirozeno otců svých vyznání nikdy se nemají odříci.

⁴⁾ Viz zvlášť Několik slov o náboženství (1873) str. 7: Poznáv já za povolání svým lepe než jini ohromné to zlo, co z rozbrojův a pňtek o víře uvalilo se na ubohý národ náš atd.

⁵⁾ Der religióse Glaube an sich ist immer subjektiv, daher niemals offensiv. Hussenthum 64.

⁶⁾ Huss. 66. — A pak ještě jednou (1873) Několik slov str. 7: proč já dávám jsem a dávám vždy přední chválu někdejší jednotě. . .

⁷⁾ Hussenthum 62.

Poslední dvě léta studii školských stala se Palackému rozhodnými i v jiné věci: ztratil chuť k povolání kazatelemu, ke kterému byl určen, což ve své autobiografii uvádí ve spojení s tím, že „se pohřížil do hlubin systému Kantova“. Který z rozmanitých předmětů jeho studii se stane mu předmětem nejvlastnějším, povoláním životním, o tom nenastalo rozhodnutí hned, ani stále a pevně. Ve školách se tenkrát učilo básnění neb aspoň skládání veršů. Palacký skládal verše školské (roku 1814 ponejprv také jazykem českým) a překládal. Toto překládání mu bylo zároveň kusem sebevyčlování. Roku 1815 píše otcí: „Tento list Vám z jakési melancholie píši. . . Mé nejmilejší knihy, aniž hudba nemohly mne pro tyto dni té tesknosti mé zbaviti. . . Hned zítra dám se do překládání některých básní v češtinu; toť se mi ještě nejvíce líbí, to mne snad rozbere. . .“ Překladem z Ossiana vystoupil již r. 1817 Palacký jako spisovatel (v Hromádkových Prvotních); potom (hned r. 1818) také básněmi původními, obsaženými v Počátcích českého básnictví. Básně Palackého, ač v nich se jeví všude imitace antiky a z novějších zvlášť Klopstocka, přece ukazují, že jeho básnické nadání bylo větší, než on sám je později cenil.¹⁾ Podle autobiografie byl by již r. 1816 poznával „svou nemožnost“ státi se kdy básníkem, ovšem, jak se tu praví, básníkem velkým. Ze však rozhodnutí nebylo mu snadné, že poesse Palackého i potom k sobě váhla, patrně nejen z toho, co přece ještě napsal, nýbrž také z plánu, které se ještě po vydání Počáteků vskytly.²⁾ Budoucí historik se počal, odvrátiv se od lyriky, „zvlášť do tragedii zamýšleti“. Jednou z takových tragedií, kterou však jako „své hlavní poetické dílo“ na pozdější časy odkládal, měl býti *Jan Hus*. . . A budoucího historika vábily látky epické, *Jaroslav*, vítěz nad Tatyry — tehdy z básně mladého RKého novou slávu ozářeny — a *Napoleon*. Do svého denníku r. 1819 zapsal plán epopey, jež by „opěvala poslední národů válku s Napoleonem“, počínajíc

¹⁾ Jan Jakubec, O básnické činnosti Palackého (Pamětník). — Jubilejní rok přinesl nám vydání básní Palackého, a to již známých, jako také dosud nevydaných: *Básně První Palackého*. Z rukopisné pozůstalosti vydal Jan Jakubec. — K tomu úvod. Zde se praví, že Palacký jako básník nedocent dosud, protože se nedoceňoval sám. — V úvodu pojednáno též o řeči básní Palackého; jeví se v nich také vliv slovesitiny. — Zachovaly se i dvě německé básně Palackého. — Srovnej též *J. Hanuš*, Z mladších let Prant, Palackého (Česká Revue I. č. 9).

²⁾ Otcí (Palacký) se velkými myšlénkami vzhledem jistě tragedie z domácí historie zanáš. Satařík Jungmannovi 23. dubna 1818. — Ještě r. 1819, 19. února, napsal Satařík Jungmannovi: Duch jeho ještě tisícero bojů vystátí musí, než se na těm ustanoví. — Rozvrhly básní nenapsaných vydal J. Jakubec. Jsou to: epopea (Napoleon), truchlohra (Kateřina II. či vlastně Ivan VI.), O Husovi a Jaroslavu jsou jen zmínky v denníku.

v literatuře před příchodem do Prahy kladl (aspoň theoreticky) větší důraz na její ráz národní, později na její obsah „evropejský“; jeho základní názor o dějinách českých se později přece pozmenil; než převraty to již nejsou. Palackým již žádný daemon nezafřásl; jen politika později otřásla jeho vírou v jiné, ne však vírou v platnost ideálu jeho, tedy v program, jež vytkl již mladý Palacký pro život svůj vlastní a pro život svého národa, probouzejícího se k novému životu. A tyto ideály mu přišly jak z osobnosti jeho, z toho, co v ni bylo „shůry dáno“, i z toho, co v ni vypěstovalo vychování a sebevychování, tak z doby, které náležel vývoj jeho; těch ideálů svých pak hledal a ty také nalézal v minulosti národa českého. Skoro ke všemu, co podnikal Palacký později, lze najít aspoň zárodky již v letech přespurských.

II.

Mluvíme-li o zázraku v dějinách, znamená to, že naše poznání k příčinám neproniklo, neb lidské poznání všude nachází své meze... To platí též o našem národním probuzení. Avšak ono podivní, ono *admirari*, které se po příčinách ani nephá, ustoupilo již rozdíráni a pláni.

Co probudilo národ český k novému životu, ta otázka se ozývá u nás zase a zase.¹⁾

Historik zná nebezpečenství, které takovými otázkami nastává. Jednoduchá otázka zdá se vyžadovati jednoduchou odpověď a k ní také láká a svádí. Chtěli bychom bohatost a plnost historického života redukovati na jednoduché formule. A často se toho třeba konečně odvážiti. Jsou takové formule vždy aspoň pomůckou na cestě pokračujícího poznání. Pokrok obsažen pak nejednou i v tom, když poznáme, že jsme plnosti obsahu přece nevyšlihi, že jsme z bohatství dějinného života vybrali a do té formule vtěsnali přece jenom část...

S tou výhradou bych se přiznal k odpovědi, že národ český byl probuzen duchem času, duchem dějin v posledních desetiletích minulého a v prvních desetiletích tohoto století; tedy osvětou předěšlého století, která také do našeho ještě přechází, a ideou národnosti, jež vládne století našemu. Tak bylo jinde, tak u nás. U nás k tomu přistoupily tradice z minu-

¹⁾ Nejnověji se otázky té dotýká *Tom. Masaryk*. Že se s odpovědí, jakou dává jeho Jan Hus na str. 2., nesrovnávám, patrně z následujícího. Odpověď tato zní: „Že naše obrození je pokus pokračovat v díle Husově, vidíme z těch našich buditelů a jejich učili: Dobrovský, Kolář, Šatavík, Palacký, Havlíček... vědomě pokračují na dráze nastoupené Husem.“ — Palacký tak obrození sám nevykládal. — Srovn. k této otázce *Jos. Kaizla* České myšlenky. Také, co praví Masaryk sám v *K. Havlíčkovy* str. 237.

losti pocházející a, což bylo rozhodné pro zvláštní *národní* život, ne pro život vůbec, po mrtvu, jež vládlo před tím, anebo vlastně po spánku, jenž přece nebyl smrtí — snaha sebezachování, snaha zachovati vlastní a zvláštní národnost, když nastalo nebezpečenství největší.

Živel tragický, praví Palacký,¹⁾ v dějinách českých předčí nad epický. Avšak historie nezná tragedii bez viny; nicméně dějiny nejsou vždy spravedlivé; pokuta bývá nejednou větší než vina. To nebylo naší vinou, že jsme se po velké katastrofě českých dějin (a tou katastrofou jest pro všecku další budoucnost bitva na Bílé Hoře) dostali pod vládu *neosvíceného* absolutismu. Ovšem to nebylo potom ani naší zásluhou, že přišla i pro nás doba absolutismu *osvíceného* a skrze něj oživující proud osvícenské kultury předěšlého století...

Úpadek, který u nás nastal pod neosvíceným absolutismem, byl všestranný. K úpadku přišla i česká národnost; mužové jako Balbin to poznávali a toho litovali...²⁾ Neosvícený absolutismus ještě přímo a vědomě negermanisoval. A vlastně je jeho dílem to, co je dnes programem našim: rovnoprávnost. Ovšem — my se domáháme rovného práva se svými krajanými německými, co se týče veřejné platnosti obou jazyků zemských, kdežto tenkrátě německý jazyk obdržel ve veřejném životě stejné právo s tím, který před tím měl právo výlučné sám. V tom smyslu se stal jazyk německý také jazykem zemským. Neosvícený absolutismus nepřál národu českému, ale ne tak proto, že byl český, nýbrž spíše, že byl před tím převahou kaecířský.

Osvícený absolutismus germanisoval. Germanisoval, protože byl osvícený, a ještě více, že to byl absolutismus. Němcina se měla státi a také do značné míry se stala kulturním jazykem v Čechách; na školách latina, kde ustoupila, ustoupila ne oběma jazykům zemským, nýbrž jednomu z nich, německému. A vlastně se měl jazyk německý státi jediným jazykem zemským, to jest jen on měl míti platnost ve veřejném životě. Proto se germanisovalo pro stát. Osvícený absolutismus nepřál národnosti české, ne tak proto, že byla česká, nýbrž hlavně proto, že dvojitá národnost zdála se stěžovati vládu. A osvícený absolutismus chtěl vládnout, chtěl vládnout mnoho a posilivně.

Osvícený absolutismus dosáhl u nás, co chtěl, ale vyvolal také, co nechtěl. On povzrůšel zemi naši a obyvatelstvo její z úpadku duševního i hmotného, ale probouzel zároveň v některých vrstvách českého národa odpor proti germanisaci, a tím sebevědomí národní.

¹⁾ Děj. IV. 2 str. 7.

²⁾ Radh. III. 75.

vždy více pravdy než líčení, které by, pocházejíc z nenávisti, přinášelo obráz králův ve všem obrazu Palackého odporující, nehledě ani k zpozdilým výtkám proti králi Jiřímu, jaké jsme slyšeli nedávno u nás. Král Jiří — to ukázal Palacký — patřil k nejznamenitějším panovníkům českým, zůstane chloubou českých dějin, a není těmto dějinám hanou, jestliže se v nich jednalo (tak bychom mohli význam jeho vlády kráče naznačtit) na sklonku středověku (Palacký v tom spatřuje známku novověkosti) o sekularisaci státu.

V.

Palackému Dějiny národu českého byly životním úkolem; a měly samy svůj úkol: byly složeny ve službě národa; měly být prostředkem k jeho probuzení a vychování, byly napsány pro jeho poučení. Palacký věřil, že jednotlivci a národové se mohou z historie učiti, a žádal, aby se učili. Takového mnení o didaktické a paedagogické ceně historie došel již ve svém mládí a při něm setrval. Z toho plyne způsob, kterým jsou Dějiny psány, jejich vřelý ton, jejich (pravím to bez výtky) subjektivnost. Palackého Dějiny jsou zrcadlem nejen české minulosti, nýbrž také zrcadlem velkého muže, jenž je složil, i doby, ve které je skládal, ale také již té doby, které náležejí duševní vývoj jeho až k oné časné, mužné dospělosti a hoto- vosti. Z té doby přinesl si Palacký svůj názor světa do té doby, kdy počal psáti Dějiny. To vše — bohatost látky, kritické její zpracování, jednotné pojetí, ušlechtilá tendence, krásná forma — jim dodává zvláštní ceny, pro kterou nemohou upadnouti v zapomenutí, tak aby náležely jen literární historii. Dějiny Palackého zůstanou knihou oživující a živou, podobně jako dílo Gibbonovo neb Macaulayovo.¹⁾ Takové místo mají ve světové literatuře. Pro nás jsou více.

Když vyšla r. 1867 2. část 5. (posledního) svazku Dějin, Pertz, spoluzakladatel monumentálního díla, sbírky pramenů Monumenta Germaniae historica, psal Palackému: „Empfangen Sie meinen herzlichen Glückwunsch zum Abschluss Ihres grossen vaterländischen Werkes. Exegi monumentum aere perennius — ist Ihr unvergänglicher Wahlspruch.“

„Exegi monumentum aere perennius“ je citát tak často užíváný, že trati na svém významu. A přece netráť při díle, jako je Palackého, a když domyslíme ty myšlenky, které vzbuzuje básně Horácova. V té básni sebevědomé praví básník dále, že tak dlouho potrvají básně jeho, jak dlouho potrvá Řím,

¹⁾ Musím na některých místech opakovati, co jsem již pověděl jinde (Č. Čas. Hst. 1898 číslo 1.).

Řím starého věku, klassický Řím Joviše Kapitolského... Více pro sebe nežádal a nevěděl ani, co by více mohl žádati, než toto: tak dlouho žítí v díle svém:

. donec Capitolium
scandet cum tacita virgine pontifex.

A dostalo se mu více, než pověděti dovedl. Již dávno nevystupuje vzhůru ke Kapitolu Vestálka, a přece ještě žijí básně Horácovy, přetrvávají starověký Řím, a my všichni jsme čelili ve škole verš: Exegi monumentum... Co v tom všem řečeno? Starověký Řím a starý římský stát dávno vzal již za své, ale dosud žije dílo ducha římského.

Ten úkol, který si vytkl již mladý Palacký — vypsání Dějin českých — ten úkol mu bylo dáno provéstí (aspoň do konce středověku); zde bylo dílo vykonáno, které potrvá; zde máme program vyplněný a provedený...

Palacký dal sobě (ale i nám) program práce kulturní, vyslovlí problémy politické pro sebe, pro nás i pro Rakousko; pro Rakousko ideu státu Rakouského, Rakouska jednotného, a přece svým národům plnost zvláštního bytu národního poskytl jeho. K tomuto problému se vrátil Palacký sám po r. 1860.

Roku 1860, téhož roku, kdy vyšel Palackého král Jiří, počal vycházeti Riegrův Slovník Naučný; bylo to znamení doby. A rok 1860 přinesl ještě jiné znamení doby: diplom říjnový... Připravovalo se vystoupení z pasivní politiky (ne dobrovolné, nýbrž reakcí uložené), návrat k aktivní politice. A jako při Slovníku Naučném, tak i zde Palackému po boku stál Rieger. Moje upomínky sáhají do té doby... My, kteří jsme od starších slychali vypravovati, třeba hlasem utlumeným, o roku 1848, my jsme již počali chápati důležitost toho, co se připravovalo, a my jsme potom také již spolu prožili jakési politické: *aurea prima saeta aetas*... Byla to doba, kdy jakýmiisi nevyslovným kouzlem provržena byla jména: Palacký a Rieger.

Než pro nás ona dušičí politika reakce nejdle potrvála. První prosba naše, ještě před vydáním císařského diplomu, byla prosba za volný hlas, za svobodné slovo, prosba, která se nesla až k stupňům trůnu. Byla to Riegrům sepsaná petice za povolení žádosti o žurnál, žádosti orgány vládními dlouho odmítané, petice, kterou na prvním místě podepsal Palacký, a kterou do Vídně nesl Rieger a Macháček.

Tato petice jest však více než petice za žurnál, jest to mužné slovo v pravý čas a na pravém místě: jest to zároveň program.¹⁾ V petici té se žádá za českou školu, za volnost

¹⁾ Černý II. 822. Tato Riegrova petice jest klassický kus naší politické literatury, té, která vzniká s událostmi a přece má také cenu trvalou.

pro vývoj českého umění (totiž odstraněním překážek, jež kladeny do cesty sboru pro vystavění Národního divadla již roku 1849 založenému,¹⁾ za uvolnění Musea a Matice od tlaku na nich spočívajícího, za práva jazyka českého v úradě a na soude. Jest to program, ale nepolitický, neb ani rovnoprávnost jazyková není tu, jako je dnes, otázku politickou, nýbrž petice žádá, aby české strany (o německé se nestarají) měly úředníky jazyka českého znalé, protože je to užitečno a potřebno pro strany i pro veřejnou službu.

Co v té petici je přece politického, je vlastně jen zmínka o rozmnožené říšské radě, jež před podáním petice byla svolána.²⁾ Petice si stěžuje, že mezi členy rozmnožené říšské rady nebyl ani jeden, jenž by náležel „původem a jazykem a spolu i národním vědomím k národnosti českoslovanské“. Když si vzpomene, že v rozmnožené radě byl hr. Jindřich Jaroslav Clam-Martinič, a když přiběheme z petice ještě místo, jež zní: „národu českoslovanskému jest potřeba veřejného orgánu tím patrnější, čím více na jevě jest, že šlechtá jeho, kteráž by vlastně historicky povolána byla, co prostředník přání lidu svého u nejvyššího trůnu přednesiti, této krásné úlohy fakticky se vzdala; v tom . . . odezřela se šlechta svému národu téměř docela“ — vidíme, jak hluboké bylo toto odezření.

Kdo potom (1861) zprostředkoval sblížení mezi Riegrem a Clamem-Martiničem, a jak se to stalo, bylo nám nedávno podrobněji pověděno.³⁾ I to mělo pak cosi symbolického do sebe, že r. 1861 Clam-Martinič zvolen za praesidenta Musea, a Palacký zase za člena výboru.

Kolik účastenství při vedení české politiky měl v nejbližší době vedle Clama a Riegra Palacký, nedovedu povědět. Česká politika se vracela k historickému právu, k státoprávnímu programu stavovské opozice r. 1847, Palacký theoreticky ve svém největším a nejdůležitějším politickém spise, složeném roku 1865, setrval při své ideji státu Rakouského, leda že se vzdával svých návrhů na etnografické rozdělení a seskupení

¹⁾ Karel Kadlec, Palacký a české divadlo v Praze (Památka). — Zde zároveň mnohé podrobnosti o poměru (vlastně nepoměru) šlechtý k národnině živou českému po r. 1850.

²⁾ Zahájena byla 1. června, petice podána císaři 18. června 1860.

³⁾ Byl to Tomek. O tom máme jeho vlastní svědectví. V. V. Tomek, Skyky mé s Palackým do r. 1862 (Památka). Nedlouho před tím (v prosinci 1860) vyslovil se Palacký v dopise Petru Chlumeckému pro to, aby — ne sice šlechtě jako šlechtě, ale velkostatkářstvu poskytl se výhodnější politické postavení (politische Vorzüge), očekávaje však, že větším právům odpovídají budou také povinnosti (die correspondierende Pflichten der Pflieger höherer Nationalinteressen, Kunst und Wissenschaft), tedy podobně, jako bylo před r. 1848. A zde Palacký podotýká, že chování šlechtý po r. 1848 bylo pro něho urážlivé.

zemí mocnářství našeho, vzdával prakticky, ale nevzdal theoreticky ani v té době úplně. Skutečný průběh odchýlaval se však čím dále tím více jak od státoprávního programu české politiky, tak od Palackého idee státu Rakouského.¹⁾

Rokem 1861 se počíná nová doba aktivní i pasivní politiky české, dosud neskončená. Z té doby jen dvou věcí se mínim ještě dotknouti.

Brzy se počaly tvořiti strany, nejprve strana mladočeská. — Palacký toto dvojení těžce nesl a odsuzoval, sledávaje v něm jen nové doklady k staré nesvornosti slovanské. Než on sám byl roku 1848 napsal v úvodu svých Dějin, že „každý skutek dějinný na zápasu, tudíž na sporu dvou stran záleží.“

¹⁾ Viz nyní zvláště velice cenné pojednání Boh. Riegra, Ústava Rakouská dle Frant. Palackého v l. 1848—49 v Památce. (Moje přednáška byla napsána dříve, nežli jsem četl tuto práci.) Zde se píše (str. 641): „Nechat theoreticky možnou jest hádka, zdali návrhy Palackého z r. 1848 a 1849 vycházejí ze státu složeného (federovaného) nebo jen decentralizovaného, naopak zcela jasno jest, že poměr jejich k programu historického státního práva českého je negativní; že t. zv. federalistický program Palackého v této době nikterak se státoprávní v jedno srovnati se nedá. Shoda obecného programu federalistického či autonomistického se státoprávním za jistých poměrů je možná; mohou na čas hledati v sobě vzájemnou podporu, veházení v aliance či koalice . . . avšak v základní podstatě i v posledním útvaru svém zůstávají v Rakousku nutně rozdílnými. Při té podobě, jakou Palacký v letech 1848—49 navrhoval, nutno říci, že Palacký nikterak nezustal státu na programu státoprávním; on aspoň od zahájení konstituujícího sněmu říšského podřizoval historický program česko-státoprávní modernímu a širšímu programu rakousko-federalistickému.“ — A potom dále (str. 643): „Proto přece není dovoleno prostě říci, že by Palacký r. 1848 vůbec nebyl přikládal váhy historickému státnímu právu a jeho programu, jenž zprvu byl u nás formulován drem Braunerem ve Pražských peticích . . . Avšak Palacký zprvu přidržoval se programu tohoto spíše z pohnutí národnosti, nežli z důvodů historismu a pragmatického práva . . . Proto, když program státoprávní bouření svato-dušními byl ztroskotán, a když na půdě sněmu říšského slibováno si aspoň dobytí svobod politických i národních, Palacký nemáškl podati nám program nový, jenž jinými způsoby zabezpečiti měl národní samobyt-nost . . . To byla vlastní doba jeho samostatné a státnické pšbnosti, jaká později tou měrou se nevrátila.“ — Pojednání B. Riegra je věnováno Palackému v roce 1848—49. Než na konci se dotýká také doby pozdější (str. 644): „V letech 60. zase zmenášla (ne hned) začal u nás rozvíjeti se program státoprávní. Historická šlechta sama jediná osvědčila jej hned v dubnu 1861 a tím dala nám teprv podnět k tomu; sblížení mezi Jindř. hr. Clam-Martiničem a národním poslancem stalo se základem ke společnému postupu na půdě práva historického, která prve byla námi opuštěna. Tu také Palacký napotom účastnil se nového směru . . . Ale i potom přál si vlastně jen přizpůsobiti svůj starý program novým poměrům.“ — Program Palackého, jak vyloučen ještě r. 1865 v Id. st. R., vlastně logicky se nesrovnává s pasivní politikou, jako program ryze státoprávní by vlastně vyhlíčovai politiku aktivní před uznáním jeho. Skutečná politika šla však jinými cestami. Starý program Palackého ukázal se vždy přece mocnějším, konečně i proti jeho vůli.

Roztržka se vztahovala též na poměr k šlechtě. To se odvrátiti nedalo, aby se strany nedostavily dřívě nebo později. Avšak, mám-li se na to odvážit, abych dějiny opravoval: snad hltovati jest jiné věci, že totiž u nás nevznikla strana opravdu konservativní. Stranou konservativní mímím stranu národně konservativní, totiž českou proti německé, do které (netoliko ke které) by byla náležela též šlechta v Čechách, ne již veškerá, ale ta část její, jež šla s Clamem-Martincem. Tak by bylo snad přece nastalo to, co bylo programem Palackého před r. 1848, co návrhoval Palacký Bedřichovi Deymovi r. 1846. Ze šlechty v Čechách by se byla stala národní aristokracie, šlechta česká. Co se z této části programu Palackého přece dostavilo, to bylo vždy přijímáno s vděčností a uznáním neméně než před r. 1848.

Palacký sám od šlechty vždy očekával, že bude „plnit své povinnosti k národu“. Ale již neopakoval, co byl pověděl r. 1832, že „bez vyšší šlechty spásy pro nás nebude“. Roku 1861 do programu Národních Listů¹⁾ vloženo, že v pánech českých poznáme s ochotou radosti přední syny národa a světime se jejich vedení, kdekoli budou v čele kráčeji politikým velhasem a obětavým vlastenečtím. Než potom se dodává: „Mý ať se šlechtou nebo bez ní budeme pokračovati neodvratně na cestě ke zvelebení duševnímu a hmotnému národu svého.“ A k tomu se Palacký hlásil i r. 1864 v polemice — proti Národním Listům a zároveň proti těm, kdo by tvrdili, že „my šlechty ani nepotřebujeme“. . . Co řečeno v petici z r. 1860 o úkolu šlechty, to platí — i dnes po Hohenwartovi. Platí také i pro ni, protože pád Hohenwartův byl také její porážkou, a hlavně porážkou její. Šlechta, plnic úkol tam vyčtený, prospěla by také sobě, sobě i nám.²⁾ Dosud, jako před r. 1848, musíme o to státi, aby v národním životě účastnily se všechny vrstvy společenské.

Tolik o jedné věci. Druhá jest Palackého a jiných cesta do Ruska.

Slovancké akcenty se u Palackého ozvaly nejdříve v mladých jeho letech, pokrud díel na slovanštějším Slovensku, a potom na sklonku jeho života. Uprostřed leží r. 1848 a psaní do Frankfurtnu. Toto psaní do Frankfurtnu je psaní proti Frankfurtnu, ale, jak víme, i proti Rusku. Palacký se v Doslovu

¹⁾ Program ten složil Rieger. N. L. počaly vycházeti 1. ledna 1861, tedy krátkě před první schůzí Riegrovou s Clamem (6. ledna).

²⁾ Co napsal před r. 1848 Podlipský, nepozbylo úplně platnosti ani dnes. Jsou to zvláštní poměry rakouské... Proč však šlechta česká od pádu Hohenwartova politicky platí mnohem méně, než polská (o maďarské ani nemluvě)?

k Radhostu r. 1872 přiznal, že své mínění o Rusku změnil, a vyložil, jak je změnil. Poslední slovo v těch věcech, ostatek již tu naznačené, pověděl však o rok později v polemice s Makuševem: „Kdybychom jednou přece musili přestati jako Čechové, nebude nám na tom mnoho záležeti, staneme-li se Němci, Vlachy, Maďary neb Rusy.“

Ale Palacký praví dále: Čechové zachovají svou národnost, pokrud sami budou chtít. Co tím myslil, i to na tom místě také najdeme: Není každému národu Prozřetelností dáno, aby byl veliký extensivně, než aby tím byl intensivně, to každý národ má ve své vůli a moci.¹⁾

Vůle zde ovšem není ona *laudanda* voluntas... Je to energie, z níž se rodí čin a práce — práce také v oboru toho programu Palackého, jenž jest starší než jeho program politický.

Jako roku 1848 a po něm, tak i po roce 1860 Palackému politika přinesla nejedno zklamání. A zdá se mi, že ono zklamání po r. 1848 ho ani po r. 1860 již nikdy neopustilo úplně, a že pasivní politika těchto let odpovídala také této osobní náladě Palackého. Zde v politice aktivní i pasivní se neoděkal té chvíle, že by se mohlo ozvati ono: Exegi monumentum aere perennius... Než Palacký byl více než politik. A právě proto také o politice dal nám naučení, jež platí pro nás i dnes. Politika mu nebyla účelem sama sebou, nýbrž prostředkem. Nevím, jak bych celý program Palackého naznačil krátkým slovem, leda jak jsem již učinil: byla to *plnost bytu národního*; a k plnosti té náleží také politická autonomie jako část její a jako prostředek. Tento plný program Palackého nevede k podeřování politického života (to by bylo na škodu), ale vede přece do jisté míry k emancipaci od politiky. Dobře-li jsem pochopil vlastní a nejvládnější program Palackého, pak nevím, není-li dnes u nás politiky příliš mnoho.²⁾

Palackému samému doba po r. 1860, doba aktivní i pasivní politiky, nepřestávala býti dobou práce; jemu politika nepřinášela *otium sine labore*. V těch letech dovedeny Dějiny do r. 1526, přepracován a rozmožěn díl jejich třetí. Roku 1875

¹⁾ Jíž r. 1819 napsal mladý Palacký do svého denníku: Sláva národu nezakládá se na mnohosti jejich, ani na síle fyzické, ona jest v životě, v duchu jejich... Duch národa jeví se tam, kdež on se vším svým zbožím pro idey žiti a zemřiti hotov jest. — Jak se v té věci srovnávali Palacký a Havlíček, ukázal Masaryk ve své nejceněnější práci, *K. Havlíčekovi*, v hlavě VII. Je to „problem malého národa.“

²⁾ Srovn. *Masaryk*. Česká otázka 127. — Nemohl jsem na každém místě vykládat, v čem a pokud s touto knihou se srovnávám nebo rozcháším. Patrně, že shody je dosti mnoho, ac vyklad se někdy i na těch místech rozchází.

a 1876 vyplněna vydáním obou částí druhého dílu mezera, jež v českém zpracování Dějin zůstávala.

Dějiny národa českého, taktó na samém konci života zavřené, jsou zároveň závěrkou vědecké práce Palackého na poli historie. I v této práci, jako ve všem, co Palacký podnikal, jest systém a program. Za předehůdce měl Palacký Dobnera a Dobrovského. Než co měl od nich, jemu nestačilo; týkalo se hlavně nejstarších dějin českých. Největší část přípravné práce musil Palacký pro sebe vykonati sám: sbírání pramenů i jejich kritické propracování. Sbírání a vydávání pramenů trvá od jeho příchodu do Prahy (byla to první cesta jeho vědecká, jež se mu však stala více než cestou vědeckou) až do poslední práce v archivu Třeboňském, který, lze říci, mlouval jakousi osobní láskou,¹⁾ od vydání Starých letopisů (1829) až k založení Archivu Českého (1840) a odtud až po obojí Urkundl. Beiträge (1860 a 1873) a po Documenta Mag. Joannis Hus (1873); kritické (a, jak víme, na mnoho apologetické) práce jdou od *Wittdingung* (1830),²⁾ které patří epitheton ornans „neocenitelná“, až k polemickému spisu proti Höflerovi, který Palacký naznačil na titulu zároveň jako studie kritické, a až k pojednání o Valdenských (1868).

Palacký dal sobě program vědecké práce historické, sobě i jiným, který ani po tom všem, co vykonáno od něho a po něm, vyčerpán není.³⁾ I zde Palackého program jest program pro budoucnost. Sem náleží založení fondu pro vydávání Pramenův dějin českých, sem náleží budoucí Diplomatič český, pro který látku sbíral po mnoho let Palacký se svými mladšími spolupracovníky. Mezi tyto mladé spolupracovníky náležel kdysi Tomek. Palacký tímto programem práce historické, vykonané a dosud nevykonané, založil školu dějin historických, t. j. školu pro práci historickou v oboru dějin českých, která skrze Palackého jde nazpět zvláště k Dobrovskému. Palacký byl osobním žákem Dobrovského, o němž praví, že mu dovoil choditi k němu na cvičení se ve čtení starých písem a pro poznání pramenů českých. A podobně vyšel ze školy Palackého Tomek. U obou však platilo: non in urare in verba magistri. Tomek vyšel ze školy Palackého, ale stojí samostatně vedle něho, jako náš druhý velký dějepisec.⁴⁾

V Palackého filosofii obsažena hned také jeho etika, jejíž kategoričké imperativ vyjadřoval nejraději slovy: čeho

1) *Fr. Mareš*, O pracech Palackého v archivu Třeboňském (Památník).

— O pobytu v Římě přinese zprávy také Palackého Denník.

2) *Jar. Goll*, Palackého *Wittdingung* (Památník).

3) *Jar. Goll*, Palackého program práce historické v *C. Čas. Hist.* 1898.

4) *Václ. Novotný*, *Václ. Vlad. Tomek v C. Čas. Hist.* 1898.

sobě nechceš, jinému nečin. — V historickém životě nacházel etické motivy jako faktory jeho, pro politický je postuloval. A také pro práci vědeckou. Palacký poznával a vyslovil, že kritičnost je také stránkou mravní povahy člověka, že kritika je povinností historika, také jeho kategoričké imperativ. Je to starý příkaz: ne quid falsi dicere, ne quid veri non dicere audeat historia . . .

Palacký v životě lidském pokládal autoritu za potřebnou, v zápase a pronikání se vzájemném autority a svobody spátrával vyšší obsah a pokrok dějin. A tak se měl sám k vědecké autoritě Dobrovského¹⁾ (ještě, než se stal jeho osobním žákem, v otázce prosodie, kde jsme se však vrátili zase k Dobrovskému, ne proto, že on to řekl, ale že on objevil zákony jazyka českého i v té věci), a tak se nejednou má také Tomek k němu. A tak má platit i dále v české historické práci autorita a svoboda, tradice i pokrok . . . Do pozdějších let Palackého náležel také rozmoženi naší národní organizace založením Svatoboru (1862), do posledních let jeho konečně patří sebrání a vydání menších prací starších, historických i nehistorických, pojednání politických starších i novějších (mezi těmito idea státu rakouského), pramenů k životu a činnosti jeho i k dějinám jeho doby; jsou to *Radhost* (1871—73), *Gedenblätter* (1874), *Zur böhmischen Geschichtsschreibung* (1871). Radhost opatřen *Dosloven*, *Gedenblätter Záběrkem*. Doslov vydal Palacký též německy; i v těch letech k světu mluvilal tímto jazykem; německému vydání Doslovu dal název: *Politisches Vernächtniss*. Zde i jinde odkázal nám Palacký mnohý hluboký výrok, mnohé heslo, mnohou thesi ad disputandum. V Doslovu se dotkl též otázky sociální, jmenovitě dělnické, varuje před násilím a očekáváje mnoho od rozumu a spravedlnosti jiných tříd. Varující hlas Palackého měl by u nás zvláště nyní býti slyšen a poslechnut, ale nejen od dělníků. Od ostatních tříd očekával Palacký příliš mnoho. Čím více se blížíme konci století, tím jednostranněji se domáhá platnosti jinde i u nás „absolutismus rassy“. Je to výraz Palackého,²⁾ kterého užil ve smyslu nadvlády národnosti nad národností. Palacký předvídal, co nastává, vzdýť se to počínalo již v době jeho. Dnes u nás, v Rakousku, se o rovnoprávnosti již i mluví přestává . . . Tak stojí proti sobě na konci století Němec a Slovan všude, kde se stýkají, a také namnoze Slovan

1) O poměru Palackého k Dobrovskému jsem něco podotkl ve svém pojednání (o Palackého *Wittdingung*) v *Památníku*. Než to nestačí; zde by bylo třeba pojednání zvláštního, podobně jako o poměru Palackého k Lib. Soudru, Ruk. Král. aid.

2) *Gedenktbl.* 307.

a Slovany, Rusy a Poláky. Na konci minulého století převahu měl „filantropický kosmopolitismus“¹⁾ jenž vědomí zvláštní národnosti až i udušoval. Podle Palackého filosofie dějin vzájemně pronikání těchto protív by znamenalo žádoucí pokrok. — Než lze mluvit také o vnitřním absolutismu rasy.

Přicházím ke konci.

Ještě jednou se obrátíme zpátky k mladému Palackému, k jeho prvním letům pražským. Při oné památce rozmluvě dne 20. prosince 1825 se Sternberky a Dobrovským Palacký zvolal: „Kdybych byl třeba cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si ukládal, přičiní se všemožně k tomu, aby aspoň čestná po něm zůstala památka v dějinách človecenstva. . .“ Tato slova — co znamenají, než, že záleží na tom, netoliko abychom byli, nýbrž také, a více na tom, jací budeme? Neboť od toho, jací budeme, od vzdělanosti, ale neméně také od mravní povahy bude záviseti, zdali budeme; toť vlastní smysl a jádro některých výroků z posledních let Palackého, jako onoho: že národ český po-trvá, pokud bude chtít.

To vše souhlasí s filosofií Palackého, to z ní plyne, tedy z názoru o světě a životě lidském, jak se u něho vyvinul a ustálil v letech ještě mladších, v letech prešpurských. Pro svou filosofií našel formuli u Bacona; lze ji vysloviti slovy jeho; to jest účelem a cílem člověka: divinitatis cuiuspiam participem fieri. To jest úkolem jednotlivce, a to je cílem, ke kterému spějí podle Palackého přesvědčení konečně dějiny lidstva. Palacký našel si i české slovo: *božnost*. Božnost rozložil si ve trojici ideí: pravdu, dobro, krásu.

Jednu z těchto ideí pojal do svého hesla: *Svoji k světu, a vždy dle pravdy!* Svoji k světu — co je to jiné než idea národnosti? Že všechnu práci svého života věnoval službě svého národa (je to jeho oblíbené slovo), v tom obsažen jeho význam pro nás. A přece ani idea národnosti není jemu ještě idea absolutní. Kdo dobře rozumí Palackému, tomu zní jeho heslo také: Svoji k světu, *ale* vždy dle pravdy! Nejsm první, komu se toto *ale* v hesle Palackého ozvalo. Heslo Palackého má dvě části; v každé je úkol; a vedle hesla zanechal nám Palacký také vzor, jak bychom měli plnití oba úkoly, aby se nám nerozpadlo na kusy heslo jeho: *Svoji k světu, a vždy dle pravdy!*

¹⁾ Radh. I. 25.

Palackého Würdigung.^{*)}

Budoucí životopisec Frant. Palackého bude mít zajímavou, ale také, nenajde-li se s dostatek pramenů, nenačnou úlohu vyložiti, jak se Palacký vzdělal na historika. K tomu, co Palackému dano bylo sluhry, přistoupily rozsáhlé vědomosti a mnohostranná příprava. To není podivuhodné, že Palacký, než přistoupil k spisování svých Dějin, konal dlouhé přípravy, nýbrž to nás naplňuje obdivem, že se u něho ony vědomosti objevují tak brzy, že jeho příprava byla tak mnohostranná a tak systematická. V ni byl již napřed dán pracovní program pro něho samého a hned také pro jiné, program tak rozsáhlý a bohatý, že dosud, když se zavírá sto let po narození Palackého, není vyčerpán.¹⁾

Již konče školy prešpurské r. 1819, měl Palacký úmysl vedle krasovědy věnovati se také dějepisu, avšak nepamýšleje hned na vypsání celých dějin českých; vábilť jej k studiu a k vypsání doba husitská.²⁾ Proto 1823 přišel do Cech, do Prahy sbírat prameny, doufaje, že mu postáčí jedna návštěva, jeden delší pobyt, po kterém, navrátě se do Uher, mnil dopřítí již započatou krasovědu. Než bylo mu souzeno zůstatí v Cechách pro život a věnovati se dějinám českým úplně. Že se tak stalo, bylo přede vším zásluhou Sternberků a „jejich přítele“ Dobrovského.

Onen životopisec Palackého, jehož čekáme, snad utkáže, jakou přípravu Palacký již do Prahy přinesl. Že, chystaje se k vypsání husitské doby, o celém průběhu českých dějin přemýšlel, patrně z pojednání, které nedlouho před tím (1822) byl poslal Kopitarovi.³⁾ Z něho vidíme, že si byl Palacký již

^{*)} Památník na oslavu stých narození Fr. Palackého, Praha 1898, str. 247—262.

¹⁾ Objevuje se hned r. 1825 v plánu pro Musejníky, *Gedenkhblätter* 47. Stovn. *Goll*, Palackého program práce historické *Český Časopis Historický* IV. I. sešit.

²⁾ *Gedenkhblätter* 3.

³⁾ Pro *Wiener Jahrbücher*, kde však nevyšlo. Vyšlo teprve v *Gedenkhblätter* 19.